

Mirjana S a k a č

POSJETILAC NA IZLOŽBI KOPIJA VINCENTOVIH FRESAKA
ODRŽANOJ U GLIPTOTECI 1974. GODINE

U okviru rada Galerije kopija fresaka otvorena je u Gliptoteci Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti prošle godine Izložba kopija istarskih fresaka priređena povodom 500-godišnjice dovršenja opuse zidnih slika signiranih 1474. godine od domaćeg majstora Vincenta iz Kastva u gotičkoj crkvi Sv. Marije na Škrilinama u Beramu.

Ova je manifestacija priređena kao dio proslave i znanstvenog skupa koje je organizirala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti iz Zagreba, Čekavski sabor, Skupština općine Pazin i Mjesna zajednica Beram.

Već od svog osnutka 1954. godine Galerija kopija fresaka, kao poseban odio Gliptoteke, posjeduje kopije značajnih djela beramskog ciklusa, među kojima i glasovito Poklonstvo kraljeva, Ples mrtvaca, te nekoliko fresaka iz prekrasnog Marijinog ciklusa na južnom zidu crkve. Kopije su kvalitetne a radili su ih akademski slikari Bruno Bulić, Hajrudin Kujundžić i Željko Hegeđušić. Da bi se ciklus dopunio i zaokružio, odabrano je, povodom ove manifestacije, još šest fresaka za kopiranje. Kopiranje smo povjerali akademskom slikaru Eugenu Kokotu, rodom iz Istre, koji je veoma uspješno obavio ovaj rad, te smo dobili kopije koje su nastale kao plod maksimalnog uživljanja u ovu specifičnu materiju a galerijskom posjetiocu pružaju estetski užitek što bi ga osjetio pred originalom.

Kao posebnu cjelinu u okviru naše manifestacije, postavili smo i Izložbu kopija detalja istarskih fresaka, rad Galliana Zenka iz Pule koji je već izlagao u nizu samostalnih izložbi u Istri. Umjetnik radi na izvornoj podlozi i tehnicu te ostvaruje veoma zanimljiva i vrijedna djela.

Izložbom u Gliptoteci nastojali smo prikazati ne samo beramski ciklus, već smo izborom iz postojećeg fundusa približili i ranija djela istarskog fresko slikarstva. Tako nas je usmjerilo s jedne strane značenje likovne tradicije Istra a s druge fenomen posjetioca kojem smo htjeli pružiti što cjelovitiju sliku ove autohtone, svježije i našim pučkim duhom protkane umjetnosti.

Počeci likovne tradicije u Istri sežu još u X-XI stoljeće iz kojih su nam se sačuvale jedino, i to samo u fragmentima, freske u opatijskoj crkvi Sv. Mihovila nad Limom.

Istarsko je fresko slikarstvo tokom svog razvoja pokazivalo interesantnu, sasvim osobitu karakteristiku isprepletenosti umjetničkih strujanja koja su dolazila iz Bizanta, odnosno kasnije iz sjeverne Italije i direktnih utjecaja sa Zapada. Taj fenomen lako se objašnjava posebnim geografskim položajem poluotoka a još više historijskom činjenicom vjekovne podijeljenosti Istre između moćne mletačke vlasti i njemačkih feudalnih gospodara kojima je pripadala unutrašnjost poluotoka. Teko je i Beram, u okviru pazinške grofovije, u vrijeme Vincentovog stvaranja u Sv. Mariji na Škrilinama pod feudalnom vlasti Habsburgovaca.

Zidno slikarstvo majstora Vincenta iz Kastva ukrašava grobnu crkvu Sv. Marije na Škrilinama, udaljenu oko jedan kilometar od Berma. Građevina pripada najrazvijenijem tipu pučke gotičke raščlanjene arhitekture s izvjesnim baroknim izmjenama izvršenim u XVIII stoljeću kada je gotičko križište zamijenjeno novim ravnim stropom, uz glavna ulazna vrata probijeni otvori za prozore (čime su, na žalost, oštećene neke kompozicije) i dograđeno natkriveno predvorje - lopica, tipičan arhitektonski oblik istarskih crkvice.

Prostor beramske crkve, jednostavan i skladen, izraz je savršeno dorečene monumentalne jednostavnosti. Uzdužni zidni plešt tek škrto, kroz dva uska gotička prozora propušta danje svjetlo, te tako ostavlja slobodne zidne plohe, slobodne da se prepuste hvale vrijednoj ruci majstora Vincenta koji će na njima oživjeti raskošno meštovit svijet viteških likova, nježnih dama, bogatih tkanina, muzičkih instrumenata, sagova, gradova, cvjetnih stabala - uglevnom svijet što je bio više nalik na bajku nego li na ikada viđenu stvarnost. Sve je tu bilo lijepo, vedro i radosno. I naručiocu ovih fresaka iz beramske bratovštine sigurno su bili zadovoljni izvedenim djelom, jer možda nisu ni sanjali da ima toliko ljepote na ovom nevoljnom, kugama, ratovima i gladom izmučenom svijetu.

Temu beramskog ciklusa predstavljaju prizori iz Kristova i Bogorodičine života koji teku u po dva niza uzdužnim stranama jednobrodne građevine. Oslikan je i zapadni zid, ali te su freske djelomično oštećene naknadnim probijanjem otvora za prozore. U apsidalnom dijelu sačuvano nam je tek nekoliko fragmenata, a vjerojatno su se ovdje redali prizori iz Kristove muke i slave, dok je svod sigurno bio oslikan simbolima evanđelista i anđela.

Scene iz života Marijina počinju na južnom zidu Rođenjem, u gornjem redu, i zatim preleze u donji.

Redosljed na sjevernom zidu nema određena rasporeda i sasvim se neuobičajeno u nizu prizora pojavljuje scene Poklonstva kraljeva u reprezentativnom rasponu, duga skoro osam metara, pa zaprema gotovo cijelu duljinu crkvene lađe. To više nije jednostavna priča o smjernom Poklonstvu kraljeva, to je bogata, radosna, ozvučena fanfarama Kavalkada. To je ritam savršene linije jednog friza. Scene je riješila nepogrešivošću velikog

poznavaoća kompozicije - ništa ovdje ne zapinje, sve teče, sve se niže, lik do lika. Na raskušno opremljenim konjima kreću se gizdavi vitezovi i šarmantne dame okružene veselom dvorskom svitom. Kompozicija je plošna, podsjeća nas na goblen, ali je crtež izvanredan a elegancija linije upravo besprijeorna. Tek u nekim kompozicijama manjih dimenzija dolazi u ovom ciklusu do boljih ili slabijih rješenja komponiranja likova unutar arhitektonskog prostora, međutim u Kavaljadi majstor je Vincent veliki umjetnik izvanredno savladanog umijeća visokog gotičkog stila. On je plošno rasprostro svoje likove i pokrenuo Kavaljadu na imaginarnoj površini koju je maštovito, na neki čudesni način, upravo naivistički protakao raznim prizorima iz starih basni.

Danas je samo šteta da je baš ova scena izgubila svoju prvotnu svježinu jasnih, toplih i raskušnih tonova. Primjećujemo da slikar nema veliki raspon palete, ali se njome služi neobično znalački. Oblikovana linije i sklad boja rijetko su se kada našli u tako savršenoj ravnoteži kao na velikoj beramskoj Kavaljadi majstora Vincenta. Zapadni zid crkve zauzima simbolički ciklus s alegorijom zemaljske nestalnosti života. Kolo sreće prikazano je dražesnim likom žene koja zavezanih očiju okreće kotač - vrtešku sreće.

I nad samim ulaznim vratima veliki simbolički prizor Plesa mrtvaca - česta tema kasnog srednjeg vijeka. U kolo, koje vode kosturi, uhvatili su se predstavnici svih staleža feudalne hijerarhije: od pape, i biskupe, preko kralja i kraljice, sve do vojnika, trgovca, krčmara i prosjaka. Uz zvuke trube i fanfara vije se ovo kolo. Ta neobična, veoma slobodna i smjela pučka misao konačnog izjednačenja svih božjih stvorova, pa makar i poslije smrti, onaj je kreativni duh koji pokreće ovu grotesknu povorku.

Majstor Vincent pokazuje se i kao veliki lirski interpret u prizoru Bijega u Egipat a to njegovo djelo komponirano je izrazito harmonično. Žena s košarom na glavi, pratilja glavnih sudionika u ovoj kompoziciji, nesumnjivo je ponikla na domaćem tlu a cijeli je ugođaj prisn i topao, kao što je blaga i topla istarska zemlja u proljeće. Nešto ljudskom blisko istarskom puku i zemlji struji još i danas s ove, po svojim značajkama upravo renesansne scene.

Ti elementi lokalnog karaktera na beramskim freskama, tako jasno naznačeni u svježini zemlje crvenice, u karakterističnom valovitom istarskom pejzažu na čijim su se brežuljcima savili i stisli poput čvrstih gnijezda utvrđeni gradići, čine autentičan i uvijek prisutan okvir Vincentovih slika.

Historičari umjetnosti već su i ranije naglašavali da je beramski ciklus djelo ne jednog već više majstora, ali nitko se nije upuštao u detaljniju analizu ove materije sve dok nije naš eminentni stručnjak dr Branko Fučić, na temelju višegodišnjeg studioznog istraživanja nedvojbeno utvrdio da potpis majstora Vincenta iz Kastva, signiran na ~~južnim ulaznim~~

vratima crkve datumom 8. XI 1474. godine, označava znak botege-radionice, a ne potpis jednog majstora i da je ciklus prema tome djelo nekolicine slikara.

Međutim, Vincentova izuzetna umjetnička ličnost nametnula se snagom svoje imaginacije, ne samo svojim suradnicima, već je nadasve prerasla i utvrđene sheme, te je stvorila sjejan, raskošan, vedar svijet sazdan od meke elegancije besprijeekorne linije, ljupkih oblika i savršeno usklađenog kolorita. Na svim prizorima ovog ciklusa upravo nas fascinira radost, vedrina i neposrednost stvaranja. I eto ta i takva ljepota sačuvala se previm čudom i do naših današnjih dana. Za nas, koji više nismo obuzeti čarolijom religioznosti ovih scena, govori onaj čisti likovni jezik majstora Vincenta, govori jasno još i danas. Upravo to nas je ponukalo, svom snagom svoje likovne vrijednosti, da uložimo što je moguće više truda i znanja i da taj čudesno oblikovani svijet što bolje približimo posjetiocu Izložbe. Znamo da se umjetnička djela na izvoru mogu doživjeti veoma neposredno, ona mogu da nas dirnu, ali u galerijskoj dvorani potrebno je učiniti mnogo više da bismo se na izvjestan način približili originalu. Djelo je ovdje lišeno ugodaje ambijenta i onog čara što ga ambijent svojom kompleksnošću u nama izaziva. Svoje eksponate mogli smo smjestiti isključivo u prostor dviju dvorana gdje smo na jednoj strani imali niz prozora, a suprotnu stijenu zatvorenu, dakle potpuno slobodnu za izlaganje.

Da ponovim - galerijski prostor je čist, lišen svake mistike i kao takvom smo mu prišli, ali smo ipak nastojali da ne zanemarimo sam lokalitet, zapravo njegove kulturno-historijske vrijednosti i njegov značaj. Pri tome nam je mnogo pomogla naša ideja da izradimo maketu crkve Sv. Marije na Škrilinama. Maketu su u radionici Gliptoteke izradili restoratori Boris Sakač i Gabrijel Medved, slikar Eugen Kokot ukrao je njene zidove minijaturnim crtežima i uspjeh što smo ga postigli bio je potpun. U svemu smo nastojali postići maksimum jednostavnosti i preglednosti. Maketu smo postavili među same kopije fresaka na početku dvorane, dok smo ostale informativne materijale - kartu lokaliteta Istre, legendu, fotos crkve Sv. Marije na Škrilinama i izvanredno vrijedan gotički reljef Sv. Martina iz župne crkve u Bermu - postavili u predvorje, gdje se prodavao i katalog i gdje su se mogle dobiti osnovne informacije.

Prometrala sam pojedine posjetioce koji su se zanimanjem razgledali maketu, prilazili dalje eksponatima, ali bi se vraćali do makete tražeći pojedine izložene kopije na minijaturnim slikama makete. Ona je za njih u ovom slučaju predstavljala original - zapravo vezu s originalom i naše su kopije u ovoj galerijskoj postavi dobivale sasvim novu, stvarniju, opipljiviju dimenziju. Posjetilac je bio zainteresiran ne samo za freske, počeo se zanimati i za arhitekturu koju ciklus ukrašava, a sve smo to postigli u jednom manje-više uobičajenom galerijskom prostoru.

Školske grupe, kojima se posebno ukazivalo na maketu i koje bi se obično već na početku razgledanja okupile oko nje, nekako bi naročito živnule. Slobodnije su se postavljala pitanja i dalje je sve teklo nekako zanimljivije i zapravo nekonvencionalnije.

Mnogo sam provela u dvoranama za vrijeme Izložbe s pojedinačnim posjetiocima a posebno školskim grupama i uvijek sam nastojala da poslije uobičajenog tumačenja povedem nevezani razgovor i da na neki način "izmamim" pitanja da bih time zapravo, slažući sve to poput mozaika, dobila pravu sliku interesa prosječnog posjetioća. I mogu reći: posjetiocu su potrebni efekti - skladan i pregledan raspored eksponata, prikladna rasvjeta, usklađena boja zavrjesa i sagova, popretne glazbena kulisa (također element naše Izložbe) koja mnogo pridonosi svečanosti trenutka posjete, ali kada tu potrebu zadovolji, posjetilac traži informacije. Kako sam ovaj put, što i opet moram naglasiti, mnogo vremena provela u izložbenim dvoranama s posjetiocima, uvjerila sam se koliko su informacije nužne, jer posjetilac se očito ne zadovoljava onim što na izložbi ovakove vrste vidi, on želi i čuti, biti poučen na jednostavan i njemu blizak način. Naravno, u nas je to teško izvesti prikladnim tehničkim pomagalicama, kao što su dijafilmovi, dobri prospekti, posebni kutići u kojima se može pregledati ili kupiti literatura vezana uz područje izložbe i tako dalje, ali smo, nemajući toga, nastojali da se što više čuje živa, govorna riječ stručnjaka. Nastojala sam svoje tumačenja prilagoditi predznanju i interesu pojedinaca, odnosno grupe. Mnogo puta počinjala sam od same "abecede". Posjetioći najčešće nisu znali što je freska - valjalo je to objasniti a, naravno, zatim i tehniku kopiranja freske. Trebalo je na neki način razložiti i likovnu situaciju u Istri kao tradiciju i posebno njenu kulturno-historijsku vrijednost.

Moram priznati bilo je i prigovora; posjetioći su tražili reprodukcije, tražili dijapozitive, opširniji katalog ili prikladniju rasvjetu u dvoranama. Objašnjivali smo im da se ovi zahvati ne mogu učiniti bez potrebnih sredstava, a mi ih, na žalost, nismo imali. Sredstva kojima je ostvarena Izložba bila su zaista skromna i bilo je potrebno, kao često u našem radu, mnogo samoprijegornih zalaganja, da se ostvari konačni zadatak. Većina je posjetilaca razumjela ove argumente, ali bilo je i tvrdoglavih koji su savjetovali i iznosili svoje planove, mnogo puta, moram iskreno priznati, i ne tako loše.

Jedan od najugodnijih susreta doživjela sam kada je Izložbu posjetila grupa učenika neke tehničke škole za koje me je profesor, koji ih je doveo, upozorio da su bez ikakva predznanja. Ušli su sasvim nezainteresirano i podosta bučno. Nakon razgledanja oni su se promijenili, bili su tiši, ušutkani ne strogom riječi njihove profesora, već na neki način očerani onim što su doživjeli u našim dvoranama. Oni su bili od onih kojima sam svoje razlaganja započela od abecede. Takvim sam grupama obično, da izazovem interes, ukazivala na fabulu pojedinih izloženih kopija fresaka, pa sam, na primjer, kod prek-

rasnog Poklonstva kraljeva upozoravala na basne, dakle na onaj donji, dekorativni, u likovnom pogledu manje važni dio freske. I kada je ovdje posjetilac našao nešto njemu blisko i razumljivo, nabacila sam onako usput, da ne djeluje preteško, nešto o liniji, likovnom jeziku, stilu i ritmu ove izvanredne kompozicije. Iskustvo na ovoj Izložbi, gdje smo do maksimuma uspjeli angažirati posjetioce, ne samo izloženim materijalom, već da u njemu probudimo i izvjesnu radoznalost za kulturno-historijske vrijednosti naše Istre, zapravo je priloga tendenciji da se posjetiocu valja na izvjestan način prilagoditi. Mi muzeološki radnici oni smo koji ne samo stručno obrađujemo i postavljamo materijal, već isto tako moramo voditi računa o tome kako će na tu materiju reagirati i onaj posjetilac koji u nju ni na koji način nije upućen, točnije rečeno onaj kojem to predstavlja prvi susret s takvim materijalom. I mi smo dužni da ga uputimo. Ne želim nikako reći da materiju treba posjetiocu podrediti, ali valja je njemu približiti, odnosno, prvenstveno je potrebno posjetioce poučiti, informirati.

I obogaćena ovim iskustvom i dalje ću se svesrdno zalagati za ovakav način rada i smatram da je on - a oduzeo mi je mnogo vremena i truda - jednako vrijedan kao i stručna obrada, postavljanje i organizacija naše Izložbe kopija istarskih fresaka.

Znam sigurno da je mnogi posjetilac došao na ovu Izložbu, da kao kulturni građanin udovolji svojoj "dužnosti", a da je otišao iz naših dvorana bogatiji za cio jedan svijet - Vincen-tov beramski svijet - koji se tako jasno, pregledno i radosno otvorio pred njim u dvije jednostavne galerijske dvorane.